

І. П. Прокоф'єв

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

ПОЕЗІЯ ПЕТРА КАРАСЯ

Досліджується творчість сучасного подільського письменника П. Карася. Увага зосереджується на особливостях поетики: зв'язках з фольклором, сугесивності, символіці.

Ключові слова: поезія (поетичний), вірш, образ, ліричний герой.

Серед українських поетів, котрі дебютували на початку 1960-х років, помітна і постать П. Карася, що відзначали відомі письменники і критики, зокрема Б. Олійник, Д. Онкович, М. Ільницький. Згодом про нього писали В. Бурбела, В. Антонюк, Г. Дем'янчук, М. Мачківський, М. Федунець, В. Мацько, А. Сваричевський, І. Ткачук та ін. Однак суттєві грані його поетичного доробку розкриті поки що недостатньо. Метою цього дослідження є висвітлення формо-змістових особливостей лірики і поем П. Карася.

П. Карась прийшов у літературу в 60-ті роки, переступивши її поріг вільно, розкуто, багатообіцяюче. Його ліричний герой, романтик за світобаченням, заявив про бажання «папороть дику в найвищій прозорині // На люди у досвіток» принести, пізнати «тайнство творче живої природи». Поет співав осанну людині праці, славив духовні злети людського генія, поривався у космічні далі. Експресивність його стилю, зокрема, виявилася у космізмі образів:

О спраглий розуме! А ти не спопелів
В кострах неситих чорних інквізицій.
І мчать у вирій міжпланетні птиці –
Хвала вам, лоцмани космічних кораблів!
Провисли трас в галактику антени,
Зелені позивні горять на чорнім тлі.
Стартуєм в Завтра ми благословенно
З ракетодому рідної Землі [2, с.5-6].

Звичайно, при цьому не обходилося без данини офіційному духові часу («Рука нас праведна кермує отчо»), подекуди поет збивався на декларативність («В ясну глибину титанно йдемо ми – // Земні боги, мислителі і зодчі»), однак джерела поетичної наснаги П. Карася пульсували чисто, природно і потужно. Вони струменіли з «підземних озер» предківських духовних надбань:

Ніщо не має вкрити таємниця
У книзі вічності земних творінь.
І кожному з прийдешніх поколінь
Свій рід у пам'яті носить годиться [2, с.16].

На цьому шляху поетові творилось, як дихалось. Перші його книги «Озаріння» (1965), «Два крила» (1967), «Червонозем» (1972) увібрали в себе природні, неторкнуті екзистенційним мулом ліричні сплески, що вилились в художньо довершену, самодостатню поезію («А все-таки папороть в лісі цвіте ...»), «Спомин», «Море», «Зустріч», «Слова», «Вечір», «Лопоче вітер, наче ворон ...», «Пісня», «Гроза», «Тобі», «Смерть Кармалюка», «Серце», «Поети», «Хто тобі дарував такі очі ...», «Мене спитали: що таке любов?», «А вже печаль

мою встелили хризантеми ...», «Спасибі»). Цим та іншим творам властива цілісність художнього образу, його поетична завершеність, особливий експресивний лад, спрямований на досягнення глибокого сугестивного впливу на читача. Щира, відкрита емоція, передана природно, талановито, зацікавлювала, захоплювала. Поетові вдавалося заупиняти в слові щойно пережиту незвичайну мить. Відкритими задовго до П. Карася імпресіоністичними прийомами він оволодів досконало. Не останню роль відігравало тут використання звукопису:

Креше крига сині крихти,
Річка грає дику гру.
Чи хоч раз стрічав живих ти
Сивих котиків в яру?
Розбрелись по верболозах
Та й муркочуть милі сни [2, с.20].

Цитований вірш можна було завершити м'яким пейзажним штрихом, створивши в такий спосіб милу імпресіоністичну мініатюру. Однак поет розгорнув весняний мотив, пов'язав його з життям юного дівочого серця, сповненого сподіваннями на щастя кохання, материнства. Таким чином твір набуває ліричної повноти, образної неоднозначності, художньої інформативності:

Пахне поле в теплій млості,
Там я плуга поведу.
Наче в гості, сизі брості
Позбігалися в саду.
Ще й в рудих метких потоках
Скачуть сонця блискавки.
Десь якась блакитноока
Вишиває рушники.
Сині крихти крига креше
І гойдає в річці дно.
... Їй сьогодні, мабуть, вперше
Будуть стукать у вікно [2, с.20-21].

Ліриці П. Карася властива близькість до мелосу. Це вже давно відчули композитори – вони створили десятки пісень на його слова. Глибоко осягнувши поетику народної пісні, П. Карась майстерно поєднує пейзажні деталі та тонкі порухи людської душі, вдається до художнього паралелізму, звукопису, народної символіки, різноманітних повторів:

Як упала, як упала
Золота зоря на воду,
Я купала, я купала
Білі коси, білу вроду.
Білу вроду, білі перса,
Де калина пахне біла,
Сині хвилі, темні плеса
Щастям, щебетом щеміли [2, с.21].

Як і для багатьох інших українських письменників, 70-і роки та перша половина 80-х для подільського поета не стали періодом успішної реалізації творчих задумів. До активного творчого життя він повертається в другій половині 90-х. Хоча й до цього видає книги – «За правом жить!» (1985), «Колиска» (1991).

Особливо врожайним для П. Карася стало останнє п'ятнадцятиріччя. За цей час опубліковано більше двох з половиною десятків книг: «Соломія»

(1998), «Жінка» (1998), «Вибране», «Кардіограма» (2000), «Соната подільської осені» (2000), «Небо і земля» (2001), «Часу вічний чар» (2001), «Високе причастя» (2001), «Сон-трава» (2002), «Житечка жменя» (2002), «Серце підказало...» (2002), «Ромен цвіте» (2002), «Будьмо гонорові» (2003), «Мазепа» (2003), «Душа моя» (2003), «Небозводи» (2003), «Свята моя любов» (2003), «Ти – божествена» (2004), «Ми не ляжемо в курган!» (2004), «Коханівка» (2005) та ін.

Складні суспільні реалії доби, нелегкий шлях українства до волі, людина в історії, людина і світ, інтимні почування – домінантні змістові ознаки лірики П. Карася цього часу. Вона стає неодномірною. Нерідко за звичним для читачького сприйняття першим планом твору проступає символічний образ. Для прикладу, ось як природно психологічний портрет вдови-солдатки трансформується в образ матері-страдниці України:

О мамо, як ви відбідили!..
Ніякі в світі вороги
Не владні виміряти силу
І духу вашого й снаги [2, с.160].

Особливої мистецької правдивості образу надає просторічне слівце «відбідили». Для цитованого та багатьох інших творів характерний органічний сплав лірики та публіцистики. Художній синтез такого роду – одна з найприкметніших рис поетеси П. Карася. Його ліричний герой не закриває очі на гострі соціальні проблеми, криком готовий кричати про «страшні народні рани», про те, як «народу круті обіцяльники // На паї поділили нужду» [1, с.6]. Звідси – емоційна напруга, пафосність багатьох творів П. Карася. Уникнути голої публіцистичності у кращих віршах громадянської тематики йому вдається завдяки природності переведення реципієнта від життєвої конкретики до образних узагальнень. Останні нерідко мають афористично-парадоксальну форму: «А тебе буде мучить видіння страшне, // Що тобі і в землі лиш землі не стачає» [1, с.8], «Зникають партії, як марева, // А залишається народ» [1, с.7].

З початку 90-х років у поезії П. Карася міцніють історіософські мотиви. Письменник прагне поділитися з читачем художнім осмисленням подій минулого. На їх тлі рельєфно вимальовуються постаті видатних творців української історії: Наливайка, Підкови, Кривоноса, Богуна, Хмельницького, Мазепи, Сковороди, Кармелока, Шевченка, Лесі Українки, Петлюри, Стуса...

Особливе місце у віршах і поемах займає Україна доби УНР. Мистецьки переконливо поет розкриває важливі етапи життєвого шляху, духовний подвиг Івана Огієнка. Його працю з відродження України порівнює з оранням ниви. Створюючи образ опального митрополита, з метою уникнення заабстрагованості вводить до тексту штрихи, які конкретизують, оживлюють малюнок: «... У жар брусилівських калин. // Туди, де в юності гасали // По цвіт з Домінікою ви...» [2, с.390]. Для своєї поезії П. Карась знаходить форму, природним чинником якої є пафос. Він передає захоплення величчю Огієнкових трудів:

Коли московські людолови
Вганяли душу нашу в мур,
Ти українську здивив Мову
На рівень вічних партитур.
І в Кам'янці на вежах муки
Межи розчакнутих фронтів
Всеукраїнський храм науки
Возніс таким, як сам хотів [2, с.389].

У вірші «До Івана Огієнка» є глибока символіка: «Вмирав ти на руках синовніх, // Немов на схрещених мечях» [2, с.390]. За нею – заповітні думки про святий обов'язок синів продовжити боротьбу за волю України. Підсиленню ідейно-сміслової наповненості твору слугують інтертекстуальні зв'язки з міфологією (образ Прометея), Біблією (Голгофа), творами Т. Шевченка («Ти тяжко жив. Зерна неправди // В душі від роду не було»), творами І. Драча («На рівень вічних партитур»).

В основі історіософії П. Карася – патріотичні почуття, християнські заповіді. Свої думки про витоки української духовності ліричний герой розкриває просто, світло, поетично проникливо:

Якщо правдою міряєш путь
І вогонь рятівний не згаса,
На шляху знемогтись не дадуть
Рідна мати й святі небеса [1, с.61].

Значне місце в доробку подільського митця займають твори епічні та ліро-епічні. Зокрема, поеми «Червонозем», «Вікові дзвони», «Соломія», «Біла криниця», «Кардіограма», «Соната подільської осені», «Софія», «Мазепа», «Мине ляжемо в курган», «Коханівка», «Уставаймо з колін» та ін.

Особливо вагомю за змістом є поема «Соломія». У ній поступово, за ходом рецепції тексту, образ головної героїні, селянки Соломії, прототипом якого стала мати поета Соломія Петрівна, переростає в образ України ХХ століття:

Аж вся занімала Європа,
Зачувши нещасну вдову:
Додому вертайся, Прокопе!
Це я, Соломія, зову!.. [3, с.14].

Окремі розділи поеми – самодостатні лаконічні драми. Ось фабула однієї: через безпросвітні злидні брат краде у сестри корову і потрапляє до в'язниці. Уже й

...простить надумалась йому.
А суд сказав: закон – це сила,
І сів Потап з плачем в тюрму.
Югина зараз як безкрила,
На мене дивиться в упор:
– А я дітей не сиротила,
Виною всьому прокурор.
Своїх у мене ціла купа,
Але ж і братові – свої,
Яка ж була я скоро й глупа...
А все ж змололось на сім'ї. –
Отак розкаже, ще й поплаче,
Приклавши руку до грудей.
Та й носить брату передачі,
Ще й крадьки від своїх людей [3, с.18-19].

Персонажем поеми є і син Соломії. В епічну тканину твору автор вводить діалоги матері і сина, розкриває його бачення згадуваних матір'ю історичних подій, життєвих перипетій. При цьому сугестивні мікрообрази поєднуються зі свіжими, змістовними медитативними штрихами. В результаті образ головної героїні набуває художньої повноти:

В твоїх очах стоять світи –
... а ти
Жила селянкою в оселі,
У географії сліпа.
Меридіани й паралелі.
Пройшла лише твоя сапа [3, с.20].

Нерідко П. Карась ставить перед собою незвичайні за складністю вирішення мистецькі завдання. Історія світової літератури знає понад 150 творів, де розкривається образ Івана Мазепи. Однойменна поема є і в подільського письменника. Роль художнього стрижня у ній виконує монолог головного персонажа. Майбутній гетьман розповідає про свої юні літа, дитинство в Мазепинцях, ввібрану в себе з молоком матері любов до України, навчання в Києво-Могилянській академії, службу в короля Яна II Казимира. Прикметно, що автор уникає традиційних сюжетних колізій з прив'язуванням до спини дикого коня, котрі з легкої руки Вольтера (останній не зовсім зважено поставився до вигадок особистого ворога Мазепи – шляхтича Пассека) згодом потрапили в поему Дж. Г. Байрона, вірш В. Гюго, трагедію Ю. Словацького та інші твори про Мазепу.

Головний герой розкриває своє сокровенне прагнення повернутися в Україну і жити для неї:

І я пішов у Чигирин,
Пішов з шаленої Європи,
Туди, де слава Конотопа,
Здіймає душу до глибин,
Де рідна кожна борозенка,
Дніпрова гладь і шепіт трав, –
Туди, де гетьман Дорошенко
Соборно землі пеленав! [2, с.503].

Поема вибудована на доброму знанні історії взаємостосунків України з Росією, Портуєю, Річчю Посполитою, Швецією на зламі XVII-XVIII століть, життєвих доль, політичних поглядів, характерів Хмельницького, Сірка, Дорошенка, Самойловича, Многогрішного, Палія, Голицина, Петра I, Меншикова, Головіна, Яна II Казимира, Карла XII.

Автор уникає бездумної, шаблонно-поверхової ідеалізації козацтва:

Немов на шальках терезів
Хиталась часом Січ козацька:
Хилилась враз до москалів,
А то металася зненацька
В обійми ласих кримчаків [2, с.517].

Поет підкреслює державницьку мудрість Мазепи, котрий прагнув засобами дипломатії, політичних хитрощів переграти недругів України і здобути для неї незалежність:

Я мусив прикидатись лисом,
Старався виграти блудний час.
Я був мішенню, влучним списом
І тятивою водночас [2, с.508].

Гетьман збирає довкола себе старшин-однодумців, дбає про економічні, духовні засади життя нації, готує її порив до волі. З особливою пильністю ста-

вється до проблем освіти занапащеного українського люду, хоча в тих умовах можна і потрібно було плекати аристократичний дух передовсім у середовищі старшин: «Із цих Іванів та Степанів // Ще буде блискавка та грім!» [2, с.516]. Аналогії з подвижництвом гетьмана поет помічає у Біблії:

Я більше двох десятків років
В собі носив порив оцей,
Людей водив, немов Мойсей,
А залишався самотній [2, с.512].

Для підкреслення особистісної, історичної сутності свого героя письменник знаходить точну формулу:

Я йшов крізь решето і сито,
Аби здобути волі Храм [2, с.520].

Без традиційного сюжетного компоненту – стосунків Мазепи і Мотрі – поема не мала б художньої повноти. Про них повідує VIII розділ. Він сповнений правдивим ліричним почуттям, виписаний з належним естетичним смаком. Разом з тим, цей фрагмент, на наш погляд, варто було тісніше пов'язати з загальним змістом нарації. Композиційно він «випадає» з твору. Особливо це відчувається на початку розділу. А у фінальному XI розділі ліричний мотив природно переходить в естетично доладну коду. Вона експресивна, художньо інформативна. Хоча прагнення автора допомогти героєві прозирнути час від останніх своїх днів у Бендерах аж до пори «правильних генсеків» викликає враження штучності прийому. Як правило, пафос у П. Карася виправданий, змістотворчий. А тут він балансує на межі доцільності, а то й переходить її.

Колись Б. Олійник писав: «... Особливо сильний Петро Карась у віршах ліричних...» [4, с.349]. Тепер можемо додати: утвердив він себе і як ліро-епік. Жаль тільки, що поетичний доробок Петра Прокоповича, вагомий якого засвідчує цей короткий розгляд, не знайшов поки що належного літературно-критичного і літературознавчого висвітлення та поцінування. Сподіватимемося на нього в майбутньому. Хоча особливої уваги з боку «рухомої естетики» поет і не жде. Він творить!

Список використаних джерел:

1. Карась П. Материнка / П. Карась. – Хмельницький : Видавництво Алли Цюпак, 2008. – 558 с.
2. Карась П. Свята моя любов / П. Карась. – Хмельницький : НВП «Еврика» ТОВ, 2003. – 544 с.
3. Карась П. Спасибі! / П. Карась. – Хмельницький : ТОВ НВП «Еврика», 2005. – 511 с.
4. Олійник Б. З відгуків про творчість / Б. Олійник // Літературна Хмельниччина ХХ століття. – Хмельницький : ТОВ «Поліграфіст», 2005. – 607 с.

The creative work of P.Karas', the contemporary Podilia writer, is investigated. The attention is focused on the peculiarities of his poetics: links with folklore, suggestivity, symbols.

Key words: poetry (poetic), poem, image, lyrical character.

Отримано: 20.08.2013 р.